МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 19 (32)

Суми – 2019

DOI: http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i19.p42

ПРОБЛЕМАТИКА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ РОЗВИТКУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ОСВІТІ В УКРАЇНІ

Пак Наталія Степанівна,
Навчально-науковий інститут права,
Сумського державного університету

Науковий керівник:
Гаруст Юрій Віталійович,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет

Англійська мова – сучасна та стабільна мова міжнародного спілкування. Усі прогресивні країни давно стали лідерами у її вивченні та знанні. Тобто успіх країни напряму залежить від рівня знання найбільш масштабної та універсальної мови світу. Але у зв'язку з нестабільною, недосконалою та слабкою системою вивчення англійської мови в українських ЗВО та у країні в цілому ми не маємо змоги йти в ногу з часом та перебувати на належному рівні політико-економічного розвитку на ряду з провідними державами світу. Саме тому на сучасному етапі розвитку освіти в Україні запроваджується чимало нововведень та змін, в тому числі, це стосується і законодавства. Сфера англійської мови у вищій освіті завжди була та залишається досі «Ахіллесовою п'ятою». Занадто завищені вимоги та невідповідність поставлених завдань їх реалізації – ось, що характеризує стан вивчення англійської мови у ЗВО в Україні. Постійні впровадження оновлених стандартів, а натомість – жодних покращень та перспектив. За статистикою переважна більшість населення серед усіх іноземних мов таки найкраще розуміє саме англійську. І навіть після випуску зі школи мають належний рівень знань міжнародної мови спілкування. Проте з плином років навчання у ЗВО, раніше здобуті мовні навички не мають змоги не те, що покращитися, але й зберегти вже існуючі знання.

Метою статті є:

– дослідження стану вивчення англійської у закладах вищої освіти, що закріплений на законодавчому рівні;

– з'ясувати проблематику стану вивчення англійської у ЗВО в Україні;

– з'ясування значення англійської мови та її вивчення;

– розгляд державних перспектив розвитку англійської мови у ЗВО України, а саме щодо майбутніх вимог до абітурієнтів ЗВО та концепції розвитку англійської мови у вищій освіті в Україні;

– проаналізувати взаємозв'язок між знанням англійської мови у країні та її станом політико-економічного розвитку.

Важливість англійської мови для відкриття нових горизонтів та можливостей для людини визнається Україною та закріплена у багатьох національних ініціативах та стратегіях, де володіння англійською мовою визнається ключовим, включаючи:

– визнання необхідності забезпечити конкурентоспроможність українських вчених та випускників на національному та міжнародному рівнях;

– прагнення до інтернаціоналізації вищої освіти;

– програми для академічної та освітньої інтеграції в межах ЄС;

– обов'язковість вивчення англійської мови у початковій та середній освіті;

– прийняття Національної рамки навчальної програми з англійської мови професійного спрямування для використання у ЗВО України;

– визначення вивчення іноземних мов, зокрема англійської, пріоритетом внутрішньої політики в стратегічних документах України. Так, Стратегія сталого розвитку "Україна-2020" в межах «Програми популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі» передбачає підсилення інституційної спроможності для здійснення міжнародних стратегічних комунікацій; збільшення та оптимізації присутності України на міжнародних заходах та майданчиках; присутності у міжнародному академічному, культурному та громадському середовищі.

– проведення року англійської мови в Україні (2016) тощо. [4]

Ключові слова: англійська мова, вища освіта в Україні, мова міжнародного спілкування, реформування системи вищої освіти в Україні, ЗВО.

Pak N.S. The issues of public policy in the field of english language development in higher education in ukraine. English is a modern and stable language for international communication. All progressive countries have long been leaders in its study and knowledge. That is, the success of the country directly depends on the level of knowledge of the most large-scale and universal language in the world. However, due to the unstable, imperfect and weak English language system in the Ukrainian HEIs and in the country as a whole, we are unable to keep up with the times and to be at the proper level of political and economic development alongside the leading countries of the world. That is why many innovations and changes are being introduced at the current stage of education development in Ukraine, including the legislation. The field of English in higher education has always been, and still is, the Achilles' heel. The overstated requirements and inconsistency of the tasks set for their implementation are what characterize the status of English language learning in the Defense Law in Ukraine. Ongoing implementation of updated standards and, in return, no improvements and prospects. According to statistics, the vast majority of the population of all foreign languages still understand English the best. And even after graduation, they have an adequate level of knowledge of the international language of communication. However, over the years of studying at the HEI, previously acquired language skills can not only improve, but also preserve existing knowledge.

The purpose of the article is:

– study of the status of studying English in higher education institutions, which is fixed at the legislative level; to find out the problem of the status of studying English in the HEI in Ukraine;

– finding out the meaning of English and learning it;

– Consideration of the state perspectives of English language development in the Higher Education of Ukraine, in particular regarding the future requirements for the English language students and the concept of English language development in higher education in Ukraine; analyze the relationship between English language proficiency in the country and its political and economic development status.

The importance of English to open new horizons and opportunities for people is recognized by Ukraine and is embedded in many national initiatives and strategies where English is recognized as key, including:

– recognition of the need to ensure the competitiveness of Ukrainian scientists and graduates at national and international levels;

– striving for internationalization of higher education;

– programs for academic and educational integration within the EU; compulsory learning of English in primary and secondary education;

– Adoption of the National Framework of the Professional English Curriculum for Use in the Defense Law of Ukraine;

– defining the study of foreign languages, in particular English, as a priority of domestic policy in the strategic documents of Ukraine. Thus, the Sustainable Development Strategy "Ukraine-2020" within the framework of the Program of popularization of Ukraine in the world and promotion of Ukraine's interests in the world information space "envisages strengthening of the institutional capacity for the implementation of international strategic communications; increasing and optimizing Ukraine's presence at international events and venues; presence in the international academic, cultural and social environment.

– English Year in Ukraine (2016) and more. [4]

Key words: English, higher education in Ukraine, language of international communication, reform of the higher education system in Ukraine, HEI.

Україна підтвердила свій європейський напрямок та зовнішньополітичний вектор, що закріплено в Конституції України. Виявила прихильність до європейської інтеграції та глобалізації, що підтверджується Угодою про Асоціацію між Україною та ЄС, членством в Європейському просторі вищої освіти, Європейському науковому просторі, інших міжнародних інституціях, партнерствах і співробітництвах.

Задля ефективного та стрімкого розвитку у зазначених нових політико-економічних напрямах населення України потребує належного опанування міжнародною мовою спілкування. Адже без такої умови наша держава навряд чи зможе зійти з місця та почати негайне покращення ситуації країни. Знання англійської та ступінь прогресу держави безпосередньо пов’язані, що надалі ми розглянемо детальніше.

На сьогодні Україна визнає важливість вищої освіти як двигуна соціально-економічної трансформації, а англійську мову як провідну принципову компетенцію для досягнення поставлених перед країною великих цілей в рамках інтеграції та глобалізації економіки; як засіб приєднання до європейського освітнього, наукового та професійного простору; як інструмент міжнародного спілкування. [4]

На сучасному етапі опанування англійської рівень знань студентами та випускниками ЗВО знаходиться на щаблі нижче середнього. А Наказом Міністерства освіти і науки України від 8 квітня 2016 року №409 відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 січня 2016 року №121-р «Про проведення як експерименту вступних випробувань під час вступу на основі ступеня бакалавра на навчання для здобуття ступеня магістра за спеціальністю 081 «Право» з використанням організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання» було введено пробний перший іспит з англійської мови для випускників правничого фаху серед 9 вибраних першопрохідцями вищих навчальних закладів України.

Результати виявилися незадовільними, проте практику іспитів з англійської для вступників до магістратури таки ввели на постійній основі з 2017 року й до сьогоднішнього дня. І не лише для правників, а й для таких шести спеціальностей наразі як «Гуманітарні науки» (крім спеціальності 035 «Філологія»), «Соціальні та поведінкові науки», «Журналістика», «Право», «Сфера обслуговування» та «Міжнародні відносини». Для вступу на спеціальності «Право», «Міжнародне право» передбачено складання єдиного фахового вступного випробування з права та загальних навчальних правничих компетентностей та єдиного вступного іспиту з іноземної мови. [5]

Студенти вкрай незадоволені такими нововведеннями, бо великий відсоток серед них англійської зовсім не знає, а решта володіє лише базовими навичками. Вступники масово жаліються на такого роду зміни та на початку наполегливо вимагали відмінити іспит зі знання мови міжнародного спілкування.

Проблема полягає у недосконалості програми вивчення англійської у ЗВО України. Адже, не зважаючи на іспит, що очікує кожного по завершенню вищої освіти, студенти мають змогу пройти курс англійської мови лише на першому році навчання (1 раз на тиждень), крім спеціальностей іноземно-філологічного напряму, міжнародно-економічних та міжнародно-правничих. Всього лише 150 годин за академічний рік (по 75 годин на семестр), а значить така ж кількість годин відводиться на усі роки бакалаврату. Вищезазначені дані були взяті з навчального плану 1 курсу (2018 рік) спеціальності 081 «Право».

В той час як за кордоном в середньому на вивчення англійської відводиться по 15-20 годин на тиждень (серед таких країн як: Естонія, Чехія, Польща, Латвія, Литва). В порівнянні з нашою

кількістю годин вивчення мови це дуже значна різниця.

Саме нестача викладацьких годин англійської у ЗВО України є найголовнішою проблемою, що заважає належному опануванню студентами головної інтернаціональної мови. І тому молоді люди не приділяють потрібної уваги такій вкрай важливій дисципліні, що має бути на рівні з фаховими предметами. Також через недосконалу систему середньої освіти, де англійська так само опановується слабко, у ЗВО вступають студенти з вкрай різним рівнем знань. Саме тому сильніші не мають іншого вибору, як асимілюватися на користь слабких задля їх комфорту, загублюючи власний рівень англійської. А через замалі знання інтерес до опанування мови також слабшає і відходить на останній план. А надалі це вже не надолужити. Яким чином стан англійської має підвищитися за роки навчання на бакалавраті поки що невідомо. Але вимоги принципово не змінюються.

Обов'язковість опанування студентами вищих навчальних закладів англійської мови закріплена у Законі України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року №1556-VII. Зокрема, освітній рівень «бакалавр» вимагає від випускників навичок англійської у рамках професійних питань усно та письмово, що закріплено у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження національної рамки кваліфікацій» від 23 листопада 2011 року №1341. Таким чином на законодавчому щаблі вимоги щодо всебічного знання англійської все ж таки існують на високому рівні. У документах сказано про обов'язковість усного англійського мовлення на вільному рівні опанування при випуску із ЗВО (у професійній сфері), а також про вимоги щодо письмового вміння викладення думки на вільному щаблі володіння.

Але на практиці такі вимоги не мають можливості бути втіленими через недосконаліть виконання поставлених завдань та недостатньо виділену кількість академічних годин на вивчення англійської у ЗВО.

Народний депутат Сергій Бабак від політичної партії «Слуга народу» пояснює дану ситуацію таким чином: «Магістратура – це вищий щабель освіти. І коли ми випускаємо спеціалістів вищого ґатунку – який же він спеціаліст, якщо він хоча б елементарно не знає англійської? Ну, це абсолютно необхідно в будь-якій професії». [7]

Отже, на сучасному етапі розвитку вищої освіти в Україні студенти та випускники не можуть похизуватися визначними знаннями англійської, проте зобов'язані складати вступний іспит (ЄВІ) з неї. Академічні години для опанування даної вкрай важливої мови обмежені, саме тому результати іспиту часто не задовольняють ні ЗВО, ні випускників. Але попри все представники влади зауважують, що знання мови міжнародного спілкування є обов'язковою складовою для кожного випускника закладу вищої освіти, адже саме високий рівень англійської є показником конкурентоспроможності на ринку праці та вказує на престижність ЗВО, у якому здобувалася освіта.

На сучасному етапі розвитку англійської мови у вищий освіті в Україні існує чимало недоопрацювань та недоліків. Вимоги та завдання не збігаються з результатами та не дають належних результатів на практиці. Саме тому у нашій країні неабиякої актуальності набирає реформування стану та розвитку англійської у ЗВО.

Міністерство освіти і науки України (далі – МОН) розробило та схвалило на засіданні Колегії МОН Концепцію розвитку англійської мови в університетах України. На сьогодні цей план вже введений в дію, але активного застосування поки що не спостерігається, адже перспективи реформування мовної освіти у ЗВО України за такою Концепцією мають бути втіленими до лише 2023 року.

Про це публічно заявила екс-міністр освіти і науки Лілія Гриневич 13 липня 2019 року в рамках робочої поїздки на Тернопільщину:

«… всі дослідження демонструють, що економічний розвиток країн дуже залежить від знання громадянами англійської мови. Зростає важливість знання англійської мови всіма фахівцями. … ми за рівнем знання англійської мови перебуваємо на 28 місці з 32. І це свідчить про те, що ми дуже втрачаємо свій потенціал через те, що наші фахівці не знають англійської мови. Тому ми затвердили в Міністерстві освіти і науки разом із нашими партнерами, … Концепцію розвитку англійської мови в університетах». [6]

Метою державної політики, передбаченої вищезгаданною Концепцією щодо розвитку англійської у вищій освіті, є створення можливостей для культурного, освітнього та професійного розвитку і процвітання кожного громадянина, сприяння інтеграції та економічному зростанню закладів вищої освіти, підвищенню якості освітніх послуг в сфері вищої освіти України, сприяння реалізації європейських та глобальних прагнень України та її економічному зростанню. [4]

Документ передбачає вражаючі зміни та нововведення для багатьох студентів та випускників вищих навчальних закладів, які ми зараз розглянемо детально.

Перш за все варто розуміти, що відправний рівень знань усіх абітурієнтів вищих навчальних закладів різний, що ускладнює вивчення

англійської надалі на базі ЗВО. Саме тому найпершою початковою реформою, а надалі й вимогою є поліпшення володіння випускниками загальноосвітніх середніх закладів англійською мовою. А точніше, кожен вступник буде зобов'язаний мати рівень англійської не нижче В-1 (рівень незалежного користувача) при вступі на освітній ступінь «бакалавр». Для цього Уряд може встановити обмеження для абітурієнтів, які не мають зазначеного рівня володіння міжнародною мовою спілкування в перспективі до 2023 року.

Для втілення поставлених задач буде введено такі обов'язкові заходи:

1. Проходження «скринінгового» тестування для визначення рівня англійської всіма абітурієнтами ЗВО.

Виявлення у абітурієнта рівня нижче, ніж В-1 не позбавлятиме його права на вступ. Але у такому випадку до початку навчального року він має пройти, так званий, мовний інтенсив. А саме до 1 вересня для денної форми навчання і до 1 жовтня – для заочної. Через рік після вступу планується проведення контрольного тестування англійської таких студентів, тобто при виявленні В-1 не досягнутим, такого студента буде відраховано.

2. Мовний інтенсив для досягнення абітурієнтами рівня В-1 для подальшого вступу для усунення «мовної нерівності».

Такого роду нововведення переважно буде доречним для вступників з сільської місцевості для зрівняння їх можливостей з більш «просунутими юзерами» англійської. На проходження одного рівня мови буде виділено 1 місяць (150–180 годин). Тобто при початковому рівні А-1 треба буде пройти інтенсив протягом двох місяців. А з передпорогового рівня А-2 треба буде займатися один місяць. До речі, буде запропоновано 2 варіанти таких мовних інтенсивів: очної форми та дистанційної.

3. Визначення обов'язковою компетентності стандарту англійської на рівні В-2 для випускників бакалаврату, рівня В-2+ для усіх випускників спеціальностей магістерського рівня та докторів філософії.

4. Також у короткостроковій перспективі планується введення ЄВІ (тобто «ЗНО в магістратуру») для геть усіх спеціальностей на рівні В-2.

При цьому вступний поріг знання англійської мови нижчий, ніж при випуску, не заважаючи на відсутність англомовних дисциплін в плані навчання (окрім філологічно-іноземних, міжнародно-економічних та міжнародно-правничих спеціальностей). [4]

Отже, вимоги до вступу в залежності від знання англійської мови будуть більш жорсткими. А саме:

- для вступу на навчання за освітнім рівнем «бакалавр» обов'язковий рівень володіння англійською встановлять на рівні В-1; для визначення зазначеного рівня будуть проводитися «мовні скринінги»; а при недостатньому володінні мовою – мовні інтенсиви;
- для вступу на магістратуру встановлений мінімальний рівень англійської – В-2, а при випуску – вже В-2+ (такі ж умови і для докторів філософії);
- планується в короткий термін введення іспиту з англійської для вступників до магістратури тепер вже для усіх спеціальностей.

Нещодавно, восени 2019 року був оприлюднений рейтинг, складений компанією EF (Education First), серед 100 неангломовних країн зі знання англійської. Для розробки рейтингу порівнювалися такі показники як валовий національний дохід на душу населення (далі – ВНД), рівень розвитку інтернет-мережі у країні, середній рік навчання у школі та витрати на освіту.

Україна зайняла 49 місце та опинилася між Росією і Албанією, потрапивши в групу з низьким рівнем володіння англійською мовою за індексом, рівним 52,13. Такий результат відповідає рівню В-1 зі знання інтернаціональної мови.

Найбільш обізнаною країною у знанні англійської виявилися Нідерланди з індексом 70,27. З невеликим відривом 2 місце зайняла Швеція, маючи індекс трохи нижчий – 68,74.

Усі країни-сусіди опинилися вище: Польща – 11 місце, Угорщина – 15, Румунія – 16, Словаччина – 25, Білорусь – 47. Крім того, Японія несподівано зайняла лише 53 позицію. Середній вік учасників складав 23 роки.

При зіставленні даних враховувався також ВНД. Як вже зрозуміло, ті держави, які гарно володіють англійською мають високий ВНД, ті, що погано – навпаки.

Наприклад, у порівнянні з Польщею, Україна має надзвичайно замалий рівень знання англійської, а разом з тим перебуває на низькому щаблі розвитку політико-економічного стану країни. Таким чином, ВНД України наразі дорівнює $ 2,605.77, в той час як Польща з величезним відривом лідирує з таким показником ВНД як $12,893.88. Різниця помітна неозброєним оком.

Також помітний відрив не на нашу користь між Україною та Естонією. Остання країна наразі перебуває на 28 місці зі 100 з індексом 58,29. ВНД в Естонії надзвичайно високий – $15,027.75.

До речі, високий рівень англійської та ВНД виявився ще й у таких близьких до нас країнах:

- Угорщина (15 місце; індекс 61,86; ВНД $11,758.43);

 Болгарія (24 місце; індекс 58,97; ВНД $7,023.89);

 Чеська Республіка (23 місце; індекс 59,30; $14,166.36);

 Румунія (16 місце; індекс 61,36; $8,158.74). [11]

Такий стан знання англійської за кордоном можна пояснити лише досконалішою системою освіти. У таких країнах як: Естонія, Чехія, Польща, Латвія, Литва відводиться по 15-20 годин на тиждень задля опанування міжнародної мови спілкування. Це дійсно більш, ніж достатня кількість годин. До того ж за у вищезазначених країнах набагато значніше розвинуті курси англійської мови. До них приєднуються не лише діти, школярі, студенти, але й навіть дорослі та пенсіонери. У країнах ЄС немає упереджених думок щодо цього. Навпаки, переважне населення вважає, що ніколи не пізно починати опановувати нові горизонти.

Але, повертаючись до навчання у ЗВО, доречно сказати, що у таких країнах як: Польща, Литва, Латвія, Естонія та Чехія надзвичайно поширена тенденція викладання професійно спрямованих дисциплін англійською. Такий підхід розвиває не лише фахові навички студентів, але й міжнародно-мовні, що не може не вплинути на працевлаштування надалі, і як результат – на успішність країни на економічному щаблі.

На жаль, в Україні такого ще не було поширено. Ми маємо чимало недоліків у сфері вивчення мови міжнародного спілкування на рівні ЗВО, а саме:

 недостатні години викладання англійської в цілому за період навчання;

 орієнтація на професійні предмети;

 орієнтація на слабших за знаннями, що нівелює рівень англійської сильніших студентів;

 як наслідок – демотивація самих учнів та відсутність надолужувати втрачені можливості.

Отже, аналізуючи все вищевикладене, ми побачили, що присутній прямий зв'язок між станом життя населення в країні та рівнем знання міжнародної мови спілкування її людьми. Україна у ТОП-100 країн-знавців англійської у світі опинилася нижче середнього. В той час як країни-сусіди вийшли в лідери рейтингу. Це може свідчити лише про недостатній рівень економічного та політичного розвитку, а також незадовільний рівень освіти. Саме тому вкрай важливим завданням тепер постає виправити поточну ситуацію та опинитися на новому, ще не знаному рівні життя у державі завдяки популяризації англійської мови та цілеспрямованої інтеграції її опанування, в тому числі у ЗВО. І ми маємо, що запропонувати на користь гідного вивчення англійської українськими студентами.

Ми вважаємо, що ситуація з опануванням інтернаціональної мови світу у вищій освіті в Україні можлива, але лише за умови невпинних дій, а не просто прийнятті законів та інших нормативно-правових документів. Для дієвості слід безперервно впроваджувати нові реформи на практиці та діяти за принципом «проб та помилок». Без невдач не може бути тотального та цілковитого успіху, але для справжнього прогресу вкрай необхідні практичні застосування приписів та виправлення старих помилок.

Англійська мова на сучасному етапі є провідною у всьому світі, саме тому важливість вдосконалення її пізнання українськими представниками молодого покоління, тобто студентами, є критично важливою. Питання опанування міжнародної мови спілкування є значно вирішальнішим, аніж прийнято вважати. Саме молоде покоління здатне вивести Україну на геть новий рівень політико-економічного розвитку та представити нашу державу на світовому щаблі.

Література:

1. Закон України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1556-18.

2. Проект МОН "Концептуальні засади державної політики щодо розвитку англійської мови у сфері вищої освіти" від 24 червня 2019 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://goo.su/0Acr

3. Наказ Міністерства освіти і науки України "Щодо проведення у 2016 році експерименту вступних випробувань під час вступу на основі ступеню бакалавра на навчання для здобуття ступеню магістра за спеціальністю 081 "Право"" від 8 квітня 2016 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://testportal.gov.ua//wp-content/uploads/2019/03/nmo-409.pdf.

4. Проект МОН "Концептуальні засади державної політики щодо розвитку англійської мови у сфері вищої освіти" від 24 червня 2019 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://goo.su/0Acr

5. Вступ В Магістратуру [Електронний ресурс] / МОН. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/vstupna-kampaniya-2018/poshirenni-zapitannya-vidpovidi-pro-vstup-2018/vstup-v-magistraturu.

6. Міносвіти зобов'язало усіх абітурієнтів володіти англійською мовою [Електронний ресурс] / Катерина Вітвицька. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://zaxid.net/minosviti_zobovyazalo_usih_abituriyentiv_voloditi_angliyskoyu_movoyu_na_bazovomu_rivni_n1485372.

7. Можуть ввести ЗНО з іноземної мови для магістратури [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://gazeta.ua/articles/edu-and-science/_mozhut-vvesti-zno-z-inozemnoyi-movi-dlya-magistraturi/937902.

8. Презентація на міжнародна конференції «Розбудова системи забезпечення якості вищої освіти в Україні»"Стан вивчення англійської мови у вищій школі та довготриваліть мовних навичок" [Електронний ресурс] / Сергій Мудрук // 2018 – Режим доступу до ресурсу: https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/3bb354adc6c6d905c6a29f07fb23d1d6.pdf.

9. МОН створило Концепцію розвитку англійської університетах: рівень В1 – обов'язкова умова вступу, В2 – випуску, викладання профільних дисциплін іноземною та «мовні скринінги» [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://mon.gov.ua/ua/news/mon-stvorilo-koncepciyu-rozvitku-anglijskoyi-v-universitetah-u-dodatku-riven-v1-obovyazkova-umova-vstupu-v2-vipusku-vikladannya-profilnih-disciplin-inozemnoyu-ta-movni-skriningi.

10. Як знання англійської впливає на успішність країни [Електронний ресурс] / Юрій Савицький. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: https://www.radiosvoboda.org/a/27384746.html.

11. EF English Proficiency Index [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://www.ef.com/wwen/epi/.